

Yıllar Sonra Füzuran'ın "47'liler"ini Yeniden Okumak...

İbrahim BERKSOY

2007 baharının ilk günleri...Güzel bir haftasonu...Botanik Parkı'nda yeşille barışık bir bahar güneşi...Çiçek açmış ağaçların nisan yağmurları altında günüşiğine göz kırışı...Doğanın armağanı bu güzel haftasonunda "ıssızlığın ortasında" bir bankta toprağın ve "çimen yaprakları"nın baygın kokusunu alabildiğine hissediş...Bir bardak sıcak çay...Kaldığım yerden okumaya koyduğum, yıllara dayanıklı bir roman: Füzuran'ın 47'lileri...

Epeyce zaman geçmiş aradan. Yıllar sonra 47'liler'i yeniden okumaya başladığımda daha iyi anladım bunu. Unutmuşum pek çok ayrıntıyı. Yoğun bir hüznün duygusu dışında pek bir şey kalmamış aklımda.

Füzuran'ın romanına konu ettiği 47'lilerden hayatta olanlar bugün 60 yaşındalar. Oysa romanda ne kadar da gençtiler. Anadolu'dan gelip yolları bir şekilde İstanbul'da Üniversitede kesişmiş kabına sığmaz gençlerdiler... Füzuran'ın anlattığı 47'lileri ilk kez okuduğumda ben de üniversiteliydim. Füzuran'ın 47'lilerine benziyordum. Onların coşkısına, kaygısına, bir şeyler yapma isteğine, çay ve sigara eşliğinde geceler boyu süren tutkulu tartışmalarına ortak oluyor, gördükleri acımasız işkenceleri sanki bedenimde hissediyordum. Bize benzer yönleri olsa da sonuçta başka zamanların gençleriydi "47'liler".

Şimdi, aradan yıllar geçtikten sonra, Botanik Parkı'nda baharın ilk günlerinde bir hafta sonu romanı yeniden okumaya başladığımda ilkin "kimdi bu 47'liler?" diye düşünmeye başladım. Hayatımızda bir anlamda karşılığı olan 47'lileri düşündüm bir an. Deniz Gezmiş 47'liydi örneğin. Demek ki yaşasaydı bugün 60'ında olacaktı.

Demek ki yaşasalardı bugün 60'ında olacaklardı...

Bu cümleyi yazarken, hem 47'liler romanı hem de "bugün 60'ında olmak" bağlamında, yakın zamanda Kültür ve Turizm Bakanı Ertuğrul Günay'ın Hürriyet'te okuduğum bir söyleşisini anımsamadan edemedim. Günay, söyleşisinde "Füzuran'ın 47'liler kitabında anlattığı insanlardan biriyim" demiş ve gazete de bu sözleri iri puntolarla ön plana çıkarmış. Sözün peşine düşüp soruyu ve yanıtı okumaya koyuldum. Söyleşiyi yapan Gülden Aydın, söyleşinin bir bölümünde "Ü Hukuk Fakültesi'ndeyken '68 öğrenci hareketinde en öndeydiniz. Deniz Gezmiş, Cavit Kavak, Celal Doğan arkadaşlarınızdı." deyince, Günay, sözü alıp şunları söylemiş: "Deniz Gezmiş'le tanışıyorum. Benden bir sınıf üstteydi. Füzuran'ın 47'liler kitabında anlattığı efsanevi öykülerin içindeki kişilerden biriyim. Sosyalisttim ama demokrasi dışı yöntemlere hiçbir zaman inanmadım. Kendimi hâlâ derinlerde eşitlikçi yönüyle sosyalist hissediyorum. Harun Karadeniz benim için özel bir arkadaştı çünkü demokrasiye inanırdı. Mehmet Ali Aybar'ın demokratik sosyalist çizgisine yakın hissettim. Hep demokrasiye inandım." (10 Eylül 2007, Hürriyet). Sayın Bakan'ın bu sözlerini AKP'liler nasıl yorumladılar bilemiyorum ama benim merak ettiğim bir şey var: Ertuğrul Günay'ın, sözlerinin arasında adlarını andığı Deniz Gezmiş, Harun Karadeniz, Mehmet Ali Aybar bugün eğer hayatta olsalardı Ertuğrul Günay gibi, Haluk Özdalga gibi AKP'li olurlar mıydı; AKP'den milletvekili, bakan olurlar mıydı?

Füruzan 47'lilerin girişinde bizleri yoğun işkenceden geçmiş bir genç kızla tanıştırır. İşkencenin izleri bu öğrenci kızda olanca yakıcılığıyla ortadadır. İşkenceden arta kalanların anlatıldığı ilk birkaç sayfa okur için olabildiğince irkiticidir. Sonraki sayfalarda Füruzan hikâyeyi en başından anlatmaya başlar ve biz bu işkence sahnesini epey sonra anlamlandırırız.

Hikâyenin başladığı yer, 50'li yılların sonlarında bir kış günü Erzurum'dur. Erzurum'da bir müfettiş baba ile öğretmen anne ve bunların 3 çocuğu. Büyükten küçüğe Semra, Emine ve Kubilay. Emine o yıllarda 12 yaşında, orta bire giden "ortanca" çocuktur ve romanımızın kahramanıdır. Yazar, çoğu zaman olaylara onun gözüyle bakar, olan bitenleri onun ağzından anlatır. Söz konusu olan kimi zaman "ortanca" Emine'dir, kimi zaman da genç, kabına sığmayan, işkencelerden geçmiş üniversite öğrencisi Emine...

Romanın odağındaki Emine, hikâyenin başlangıcında eğitimci idealist bir anne babanın ortanca çocuğudur. Sayfalar boyunca olanca sevimliliğiyle Erzurum'un kar beyazına karışır. O yıllarda aile "ağrısız başım, kaygısız aşım" deyimine uygun bir yaşam sürmektedir. Milli eğitim müfettişi Selahattin Kozlu ile eşi öğretmen Nüveyre, bir yandan "güle oynaya" en büyüğü liseli üç çocuğu büyütürken, daha doğrusu yetiştirirken, öte yandan da Leylim Nine'nin Kars'ın aşılmaz dağlarını aşıp evlerine verdiği küçük Kiraz'ı eve alıştırmaktadır.

Erzurum'un uzun sürmüş kar beyaz kış günlerine, yıllar sonra, üniversiteli Emine'nin belleğinde, Neruda'nın haiku tadında şu şaşırtıcı dizleri eşlik eder:

"Öylesine uzadı ki bahar
Bütün kış sürdü"

Tüm bu güzel zamanlar, Leylim Nine'nin akşamları ara sıra gelip anlattığı büyümlü doğu masalları eşliğinde kar beyazı kartpostallara yakışır güzellikte yaşanır. Cemil Meriç'in, 47'liler üzerine yazdığı yazıda bir kalem sözünü edip geçtiği gibi "Arada bir insanca pırıltılar, Erzurum'dan bir iki kartpostal, birkaç sevimli çehre." (Hisar dergisi, Haziran 1975).

İşin ilginç ve şaşırtıcı yanı, Füruzan'ın bize anlattığı kar beyaz Erzurum manzaralarının gerçek değil "kurgusal" oluşudur. Füruzan'ın okurlarını şaşırtarak "gerçek değil, kurgusaldı" dediği Erzurum görüntüleri bence romanın en parlak sayfaları arasındadır. Füruzan, benzer bir şaşırtmayı güzelim öyküsü Gül Mevsimidir'de de yapar. Özyaşamöyküsel öğelerin ağır bastığı öyküde anlatılan İzmir de öykünün kahramanı Mesaadet Hanımefendi de kurgusaldır.

Bu durum bana iki şeyi çağrıştırdı: Birincisi, Gustave Flaubert'in, Madame Bovary adlı romanı yayımlandıktan sonra kendisine ısrarla sorulan "Madame Bovary kim?" sorusuna verdiği ünlü yanıt: "Madame Bovary benim." İkincisi, Orhan Pamuk'un son romanı Kar'da anlattığı şehrin gerçekten Kars olup olmadığı ya da ne derece Kars'ı yansıttığı üzerine yapılan tartışmalar.

Bu ve benzeri örneklerden çıkarabileceğimiz en anlamlı sonuçlardan birisi sanırım şu: İster içerisinde özyaşamöyküsel öğeler barındırsın, ister yaşanmış bir dönemi anlatsın, isterse bildik tanıdık kentler mekân tutsun roman sonuçta bir büyük "kurgusal anlatı" sanatıdır.

O yılların taşrasında, Erzurum’da ve her yerde, hayat bir anlamda “ahlak ve sorumluluk” üzerine kurulmuştur. Ev içi hayatlardan tüm kamusal alana yayılan bu eğitici/öğretici ahlak ve sorumluluk atmosferi bazen “anne” sıfatıyla, bazen de “öğretmen” sıfatıyla Nüveyre Hanımın ağzından her fırsatta dile getirilir. Bir yandan “anne” sıfatıyla daha orta bire giden 12 yaşındaki “ortanca”sına “Ahlaksızlık önlenmelidir kızım, hem de küçük yaşta” derken, öte yandan “öğretmen” sıfatıyla cümle aleme şöyle seslenir: “Biz sorumlu kişileriz. Bu yurdun küçük beyinleri bizim verdiğimiz aydın insan, medeni insan olma idraki ile yetişiyor.” Öğretmen Nüveyre Hanımın bu sözü, hiçbir zaman yerini yurdunu bulamayacak bir söylev (diskur) olarak roman boyunca boşlukta öylece asılı duracaktır.

1971’de yayımlanan Parasız Yatılı’dan beri Füzuran’ın öykü ve romanlarında ayrıntıların ve olup bitenlerin farkında, içten içe sorgulayıcı, deyim yerindeyse “büyümüş de küçülmüş” çocuklar dikkat çeker. 47’liler’de de ortanca Emine ve küçük kız Kiraz böylesi karakterlerdendir. Onların yer yer ayrı ayrı dünyalarını, umutlarını, kaygılarını, yer yer de ortaklaşa geliştirdikleri duyarlıkları sayfalar boyunca okumak gerçekten etkileyici. Ortanca Emine’nin küçük kız Kiraz’la birlikte kışta kıyamette, Erzurum’un kuş uçmaz, kervan geçmez karbeyaz mekânlarında Leylim Ninelerini ararkenki ölçülü gerilim; benzer biçimde, Emine’nin, ablası Seçil’in mektubunu Ertegün üsteğmene götürüşündeki çocukça tedirginlik, romana resim ve sahne sanatlarına yakışır güzellikte görsel bir boyut katıyor.

Füzuran’ın öykü ve romanlarında en genel anlamıyla “kadın sorunu” olarak adlandırabileceğimiz “insanlık durumu” önemli bir yer tutar. 47’liler’de bu insanlık durumu, dönemine göre oldukça “cesur” ve ileri bir bakış açısıyla ele alınır. Füzuran, 47’liler’de “kadınlık sorunu”nu kadınlar üzerinden tartışır. Nüveyre öğretmen ve arkadaşları, evde çay sohbetlerinde, “hoş-beş” faslından sonra, “yüzyılların mirası” çarpık, sorunlu ve bunaltıcı bir ahlak anlayışının ürünü bir yaklaşımla, İclâl öğretmeni kimliksizleştirmeyi ve yalnızlaştırmayı adeta kendilerine “vazife” edinirler.

Ayşe Sarısayın, Parasız Yatılı’nın yayımlanışının 35. yılı dolayısıyla hazırlanan Kitaplık’ın (Kasım 2006, sayı 99) özel bölümündeki yazısında, romanın baş kadın karakteri Nüveyre öğretmeni, tanıdığı bazı kadınlara, “dar kalıpların içine sıkıştırdıkları dünyalarında yaşayan, dışarıya bir kez olsun bakma gereksinimi duymayan ve bakma çabasında olanları acımasızca yargılayan kadınlardan birine” benzetir. Melike Koçak ise “Haraç” ve “Taşralı” öykülerinden yola çıkarak Füzuran’ın “kimliksizleştirilmiş kadınların hikâyelerini” anlatış tarzına ve bu alanda geliştirdiği duyarlıklara dikkat çeker.

Roman örgüsünün odağında Cumhuriyet’in erken döneminde yetişen eğitim müfettişi bir baba, öğretmen bir anne ve onların üç çocuğu yer alınca söz ister istemez “köy enstitüleri”ne gelmiş. Hani şu kimi gazetecilerin “enüsdü” diyerek kendilerince alaya almaya kalktığı köy enstitülerine...

Bağımsızlık savaşı kazanıldıktan hemen sonra 1923’te toplanan ünlü İzmir İktisat Kongresinin ardından Cumhuriyet’in ülkesi ve milletiyle kendisini var etme ve yaşatma savaşımı başlar. Bu savaşımın odağında hiç kuşkusuz “eğitim” vardır. 1924’te ülkeye davet edilen ünlü eğitimci John Dewey’e Gazi Hazretleri şu açık soruyu sorar: “Kısa ve emin bir yoldan bu ülkenin insanları nasıl eğitilebilir?” Dewey, bu soruyu aynı açıklıkta yanıtlayabilmek için ülke içinde dört yöne, dört şehre ve otuz iki köye gider. Tüm bu gezi ve

incelemeleri sonucunda yanıtını verir: “Köylerden başlamalısınız sayın Gazi Hazretleri; çünkü imparatorluğun en yoksul ve geri kalmış yerleri elinizde kalmış sanırım.” Köy enstitülerinin tarihi her ne kadar resmen 17 Nisan 1940’ta başlasa da aslında o tarih ta o günlerde, genç Cumhuriyet’in daha ilk yıllarında başlamıştır.

Köy enstitüleri, hiç kuşkusuz, “erken Cumhuriyet”in eğitim seferberliğinin kurumsallaşmış, özgün bir örneğiydi. Hasan Âli Yücel’in Mili Eğitim Bakanlığı döneminde 17 Nisan 1940 tarihinde resmen umutla ve bu umudu güçlendiren coşkuyla başlayan “Enstitülü Yıllar” , yine resmen kapatılacağı 1954 yılına dek sürdü. Bu süreçte köy enstitülerinden mezun olan öğretmen sayısı toplam 15 bin civarındadır. Köy enstitülerinin idealist mezunları kendi dönemlerinde bir yandan görevlendirildikleri köylere Cumhuriyet’in aydınlığını ulaştırırken, bir yandan da çok çocuklu anne babalarının lokomotifleri olup, önce kardeşlerini, sonra da kendi çocuklarını geleceğe taşımışlardı. Bugün bile gazete sayfalarında o dönemin mezunu idealist öğretmenlerin ve onların çocuklarının gurur verici başarı öykülerini okuyabilirsiniz.

47’liler’de Füzûzan köy enstitülerine iki taraftan da bakar. Romanda hem köy enstitülerinde görev yapan idealist öğretmenlerin hem de köy enstitüleri sayesinde hayata tutunan 947 doğumlu Haydar’ın hikâyesi anlatılır. Füzûzan’ın Haydar’ın ağzından anlattığı, Kars’tan Erzurum’a, oradan da bir 47’li olarak İstanbul’da üniversiteye uzanan –kısacık-hayat serüveni, bir anlamda Cumhuriyet’in kısa, az sözlü, yoğun tarihidir. Burada anlatılan bir yerde herkesin hikâyesidir.

Cumhuriyet’in erken dönemlerinde devrimin ışığı, aydınlanma ülküsü, köylere köy enstitülerinden yetişmiş idealist öğretmenlerce taşınıyordu; şimdi ise karşıdevrim, yurtiçinde ve dışında pıtrak gibi çoğalan tarikat kolejlerinde yetişmiş misyoner müritler eliyle kendisini köylerde ve kentlerde meşrulaştırmaya çalışıyor.

Füzûzan, bir yandan eğitimci bir anne babanın ortanca kızı Emine odağında çocukluktan 47’liliğe uzanan sancılı süreci anlatırken, öte yandan da -bir anlamda- 47’lilerin ablası konumundaki büyük kız Seçil’in odağında “tutunamayanlar”ın dramını anlatır.

Erzurum’un kar beyaz günlerinden ve gecelerinden beri Ertegün üsteğmeni bir “kalp ağrısı” olarak hep içinde saklayan büyük kız Seçil’in yıllar sonra evli ve iki çocuk annesiyken uyku hapi içip canına kıymaya kalkıştığında, bu tutunamamışlığın eninde sonunda gece gelen bir intihar telgrafıyla son bulacağını dikkatli okurlar elbette tahmin etmişlerdir.

Romana adını veren 47’liler, aralarındaki benzerliği doğum tarihlerinde bulur ve kendilerini okura “47 doğumlular ya da 48’liler, bilemedin 49’lular, ya da Nedim gibi 46’lılar çoğunluğunun ortalaması sayılabilecek 47’lilerden oluşan kalabalık” olarak sunarlar.

Füzûzan’ın, romanında didaktik bir üslupla tartıştığı gibi, 61 Anayasasının sağladığı görece demokratik-özgürlükçü ortamda “alanlarda bağırımlarına, yazdıklarına, inançlarına olanak tanınan” 47’liler, 71 öncesinde ve sonrasında, kendilerine bu olanağı tanıyanlarca bir anda “devlet düşmanı”na dönüştürülüyor; olanca hışmıyla devlet, maddi-manevi tüm aygıtlarıyla çoğu üniversiteli olan bu gençlerin üzerine yürüyor, onları baskı ve işkencelerden geçiriyordu. Bunu anlamak için, romanın hemen başında, Selahattin kızı, Nüveyre’den doğma Emine Semra Kozlu’nun ev araması tutanağında “yasak kitap ve dergiler” arasında zapta

geçirilen listeye şöyle bir bakmak bile yazarın olaya bakışını, dolayısıyla tavrını anlamaya yeter. Listede V.İ. Lenin var, Karl Marx var, Maksim Gorki var, Dostoyevski var, Bertolt Brecht var...Başka? Falih Rıfkı Atay var, Şeyh Bedrettin var, ufak bir zabıt hatasıyla Agahta Christe var, Kemal Tahir var, Taner Timur var, Sadun Aren var, Doğan Avcıoğlu var, Mehmet Akif'in Safahat'ı bile var...Kurgu da olsa, o dönemde evinde -ne tür olursa olsun- kitap ve dergi bulundurmamak insanın başına çok işler açabiliyordu. Buna ister kâbus densin, ister abartı. Füzuran, dönemin atmosferini yansıtabilmek için çareyi romanında böyle bir zabıt tutanağı yazmakta bulmuş.

Cemil Meriç, daha önce andığım yazısında, Füzuran'ın bu konudaki didaktik üslubunu şu sözlerle eleştirir: "Bu bir roman değil, 650 sayfalık bir kâbus. Arada bir insanca pırıltılar, Erzurum'dan bir iki kartpostal, birkaç sevimli çehre. Sonra işkence, işkence, işkence... Gerekçesi olmayan bir ithamname bu. Cellatlar korkunç, kurbanlar deli. Kırk Yedi'liler sayıklar gibi konuşuyorlar. Ne söylediklerini anlayamıyoruz. Karşılarında da habis ve kıyıcı hayâletler. Kitap inandırmıyor, isyan ettiriyor. Her adımda bir bataklığa gömülüyorsunuz. Ve içinizden korkunç şüpheler geçiyor: tımarhanede miyim? Bir roman değil, bir kâbus. Yazar uçurumu derinleştiriyor, insanla insan arasındaki uçurumu. Oysa 47'lileri daha çok sevdirebilirdi bize." (Hisar dergisi, Haziran 1975).

Murat Belge ise 12 Mart romanları üzerine yaptığı değerlendirmelerinde "soruna yanlış bakış" olarak adlandırdığı bir yaklaşımı savunur. Ömer Türkeş'in 47'liler üzerine yazdığı bir yazıda özetlediği üzere, Murat Belge'ye göre, "12 Mart romanlarında roman kahramanlarının edilgin, başlarına bunların neden geldiğini bir türlü anlamayan masum insanlar olarak canlandırılması eğilimi" soruna yanlış bakışın temelini oluşturmaktadır. Bu anlamda, 47'liler romanında Füzuran da "soruna yanlış bakış" eğiliminden kurtulamamıştır.

Ömer Türkeş söz konusu yazısında, 71 dönemindeki somut olaylardan (idamlar, Nurhak ve Kızıldere vb.) örnekler verdikten sonra, sözü o dönemi anlatan romanlara getirip şunları yazar: "Kısacası romanlarda anlatıldığı gibi, sorgu ve işkencelerin başlarına neden geldiğini bilmeyecek kadar saf değillerdi. İsyancıları bilinçli bir tercihti." (Radikal Kitap, 21 Nisan 2006)

Tüm bu bakış açıları bir yana, Füzuran, savında ısrarcıdır. Tartışmasını, daha doğrusu derdini, kaygısını, şu haklı soruyla sürdürür: "Aydınlanmanın ikide bir tökezletilmesi, çağdaş ilkelere gösterilen bağınazca karşı çıkış yine mi başlıyordu."

Füzuran'ın o günlere yönelik bu derdi, kaygısı, tasası, bugünün de derdi, kaygısı, tasası değil mi?..

47'liler bir ilk roman. Başarılı bir dönem romanı. 1974 yılında yayımlanan roman, ertesi yıl Türk Dil Kurumu (TDK) Roman Ödülü'ne değer görüldü. Aradan geçen 30 yılı aşkın bir süredir roman ilgiyle okundu, eleştirmenler roman üzerine değerlendirmeler yaptılar.

Bana göre Füzuran'ın bu özgün dönem romanını yalnız başına değerlendirip ayrı bir yere koymamalıyız. 47'liler'i, -ilk aklıma geldikleri için söylüyorum- Pınar Kür'ün Yarın Yarın'ı, Sevgi Soysal'ın Yenişehir'de Bir Öğle Vakti'si, Oğuz Atay'ın Tutunamayanlar'ı, Vedat Türkali'nin Bir Gün Tek Başına'sı, Oya Baydar'ın Sıcak Külleri Kaldı'sı gibi diğer

dönem romanlarıyla birlikte okumak “dönem romancılığımız”ı anlamlandırma bakımından güzel bir okuma deneyimi olabilir.

Füruzan, bu yıl, Dil Devrimi'nin (Türk Dil Kurumu'nun kurulduğu 1932 yılı) 75. yılında, Dil Derneği'nin onur ödülüne değer görüldü. Daha öncesindeki öyküleri de dahil olmak üzere, Parasız Yatılı'dan beri Füruzan'ın arı, duru dili okurlarının ve eleştirmenlerin hep dikkatini çekmiştir. Füruzan'ın dile gösterdiği özen, işlevsel, yepyeni sözcüklerle okurlarının karşısına çıkışı Dil Derneği'nin onur ödülüyle anlamını ve değerini pekiştirmiş oldu.

Kitap-lık'ın bu sayısında (Sayı 110, Kasım 2007), Murat Yalçın'ın Füruzan'la Dil Devrimi ve Türkçenin bugünü üzerine bir söyleşi yapmış. Başları sıkıştıkça ağdalı Osmanlıca tamlamalara, olmadı yarı Türkçe yarı İngilizce, Fransızca sözcüklere başvuranların tersine, Füruzan, söyleşinde “Türkçenin yetersizliği gibi bir duvara çarpmadım” demiş. Füruzan, söyleşisinde yüreğime su serpen daha pek çok önemli saptamada bulunmuş. Satır satır okudum, mutlu oldum.

DAMAR Aylık Kültür Sanat Edebiyat Dergisi
Yıl:17, Sayı:200, Kasım 2007